

NJEMAČKO BOMBARDIRANJE SENJA 1943.

ANTE GLAVIČIĆ

Početak rujna 1943. pod talijanskom fašističkom okupacijom nalazi se čitava naša obala i veći dio unutrašnjosti zemlje. Na tom prostoru koncentrirane su i raspoređene u utvrđenim garnizonima i po stražarskim mjestima jake jedinice V. talijanskog korpusa, koje su sačinjavale divizije »Celere«, »Marcerata« i »Murge«.¹ Bilo je to vrijeme kada su njemačko-talijanske i njima podložne kvislinške armije na istočnom i zapadnom bojištu trpjele velike poraze i prelazile u defenzivu. Osobito je bilo uspješno savezničko napredovanje u Italiji, koje je dovelo 8. listopada 1943. do potpune kapitulacije Italije. Na ovaj dan u našoj zemlji, negdje silom oružja a negdje dobrovoljno, velike talijanske okupatorske snage položile su oružje, pa je prvi put čitava naša obala oslobođena, ali u Senju je tih dana situacija bila malo drugačija, jer se ovdje nalazila u popuni i na odmoru divizija »Murge«, čiji komandant general Leone nije htio samo tako položiti oružje partizanskim jedinicama, koje su s kopna opkolile Senj i njegovu širu okolicu. General Leone nije htio prihvatiti kapitulaciju jer je od pravca Rijeke očekivao prodor Nijemaca — pomoć koja mu je bila obećana.² Poslije žestokih borbi u kojima su Talijani imali velike gubitke u ljudstvu i opremi te zbog općeg rasula i demoralizacije, videći neminovnost poraza, Leone se sa svojom kompletnom divizijom predao partizanima 14. IX 1943. Bila je to posljednja talijanska vojna formacija koja je šest dana poslije službene kapitulacije položila oružje. Kapitulacijom Italije, na prostranom oslobođenom teritoriju zatečena je velika količina razne ratne opreme i hrane koju je ostavio okupator. Velik dio toga materijala (za naoružanje najmanje 40.000 novih boraca), hranu, prijevozna sredstva i drugu opremu trebalo je pod hitno izvesti preko Novog, Senja, Jurjeva, Karlobaga u šumovite nepristupačne predjele unutrašnjosti Like i Gorskog kotara, jer se od sjeverozapada očekivao čvrst i snažni kontranapad Nijemaca na taj oslobođeni teritorij.

Uz navedenu opremu u ruke narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda došao je znatan broj plovnih jedinica — parobroda te većih i manjih motornih brodova, koji su kao naoružani ratni i trgovački brodovi održavali sigurnost plovidbe po moru te prijevoz opreme, hrane, boraca, ranjenika. Da bi se sve to paraliziralo i uništilo ili zaustavilo u svom razvitku, 7. X 1943, u sklopu opće njemačke ofenzive na područje Gorskog

1. Veljko Kovačević, Kapitulacija talijanske vojske u Senju 1943, Senjski zbornik I, Senj 1965, str. 154.

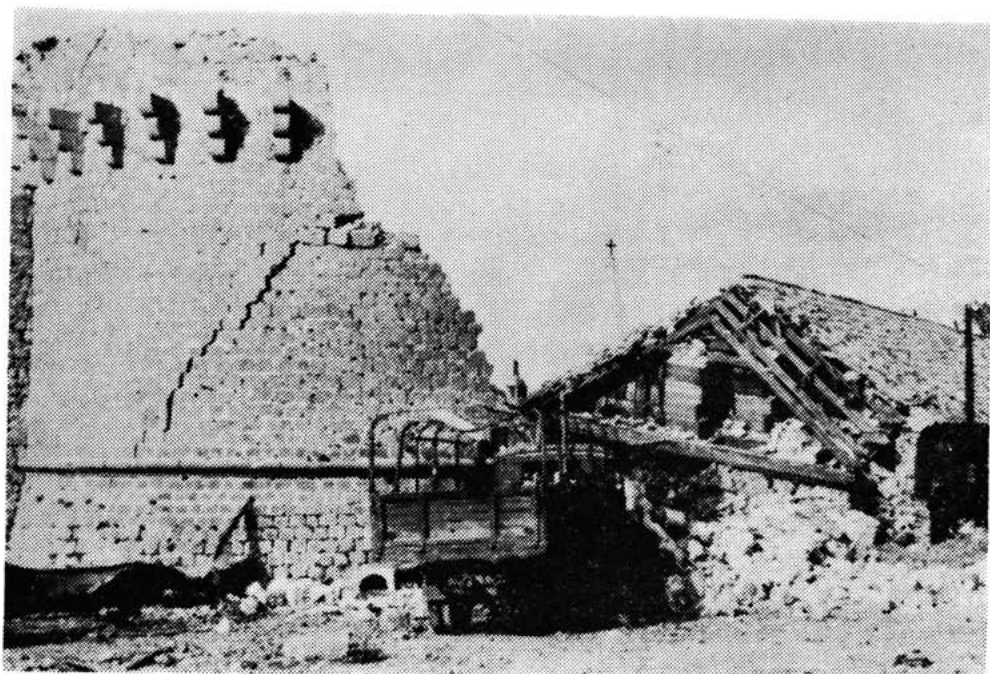
2. Postoji još jedna nedovoljno utvrđena vijest da se sam Hitler zanimao za sudbinu divizije »Murge« i tražio od svojih komandanta da se do nje bezuvjetno moraju probiti i spasiti je od kapitulacije, ali sudbina je bila drugačija i želja mu nije ispunjena. Da li je i to bio jedan od razloga zbog kojih je Senj bio bezdušno bombardiran, teško je utvrditi.

Sl. 53 — Ruševine magazina Krajač na Staroj cesti, snimio I. Stella 1943.

Sl. 54 — Ruševine tvornice duhana s istočne strane, do »Stare ceste«, 1943.

Sl. 55 — Ruševine kule »Lipice« i stare artiljerijske kasarne na Staroj cesti 1943.

kotara i Hrvatskog primorja, ustremilo se njemačko zrakoplovstvo, koje je uzastopno i precizno bombardiralo sve važnije komunikacije i plovne jedinice zatečene na području Hrvatskog primorja.³

Paralelno sa zračnim napadom jake pješadijske i oklopne snage Nijemaca prodirale su od Sušaka prema Novom Vinodolskom, gdje su zaustavljene. U to vrijeme grad Senj je najveće naselje i luka, koja je od 14. IX 1943. do 19. I 1944. bila oslobođena i takva predstavljala jednu od najvećih i najvažnijih slobodnih partizanskih luka, značajno komunikaciono središte, koje svojim položajem od 14. IX 1943. do 19. I 1944. povezuje gotovo čitav naš slobodni Jadran s prostranim dijelovima unutrašnjosti zemlje. 7. i 8. listopada 1943. jake njemačke zrakoplovne snage »štuke« u valovima su bombardirale nezaštićeni grad Senj gdje ciljeve nije trebalo posebno birati i gdje je svaka bomba bila razorna ili smrtonosna. To su učinili nešto iz osvete a još više zbog bijesa i nemoći što nisu mogli prodrijeti na jug i zauzeti teritorij južno od Novog Vinodolskog do Obrovca, a pogotovo da se prekine svaki pomorski i kopneni promet na tome području i svako daljnje izvlačenje ratne opreme ali i da se demoralizirajuće djeluje na stanovništvo. Taj gusarski napad na Senj — kolijevku hrvatske kulture i pismenosti najneposrednije je doživio i opisao Mahmud Konjhodžić, tada reporter parti-

3. Antun Giron, Senj najznačajnija partizanska luka u razdoblju mjesec listopad 1943. i siječanj 1944. Senjski zbornik X, 1984, str. ?.

Sl. 56 — Ruševine starih kuća na Širokoj kumtradi 1943.

Sl. 57 — Kuća »Slavija« i druge zgrade na Zgonu poslije katastrofalnog bombardiranja Senja 1943.

Sl. 58 — Ruševine kuća Hebda i Kosina, ostaci osebajnog gotičkog graditeljstva 14. st. u predjelu Siroke kuntrade 1943.

zanskog Vjesnika,⁴ kada se sudbonosnog dana vraćao iz Senja u Otočac. Bombardiranje Senja tih dana snimio je, uza sve opasnosti, senjski fotograf Ivan Stella,⁵ čije vjerodostojne snimke jednim dijelom još nepoznate, objavljujemo uz širi komentar.

4. Mahmud Konjhodžić, »Vjesnik«, subota 28. rujna 1968, str. 12.

5. Poslije smrti senjskog fotografa Josipa Kratoškovića u Senj je došao iz Zadra Ivan Stella i na potoku otvorio fotografsku radnju. 7. X 1943. nalazio se u svojoj radnji i prema njegovu pričanju dogodilo se slijedeće: Čuli smo u zraku neko rulenje, pa smo izašli na ulicu. Iza toga čulo se zavijanje aviona koji su se obrušavali, fijuk bombi koje smo vidjeli kako padaju, a zatim detonacije. To smo mogli i gledati, jer je bombardiranje bio izložen sjeveroistočni dio grada. Bili smo zaprepasteni. Zračni gusari su dolazili od Vratnika i u valovima obasipali bombama grad. Koliko je to sve trajalo, teško je reći, samo nedugo iza toga čitav grad se je našao u dimu i prašini. Sve se je rušilo. Svuda se je čuo krik i zapomaganje. Drugi dan, kada je sve to prošlo, uzeo sam fotoaparat i nekoliko filmova i uz dosta poteškoća snimao. Bile su to najstrašnije snimke koje sam ikada učinio. Motiv nije trebalo birati.« Eto tako su nastale te snimke, koje i objavljujemo zahvaljujući našem neustrašivom fotografu. Stella je također snimao kapitulaciju talijanske vojske i ulazak partizana u Senj 14. X, ali su ti snimci i neki filmovi bombardiranog Senja posuđeni propagandnom odjelu ZAVNOH-a za neku izložbu u Otočcu i kao takvi su za nas, za sada, zagubljeni.

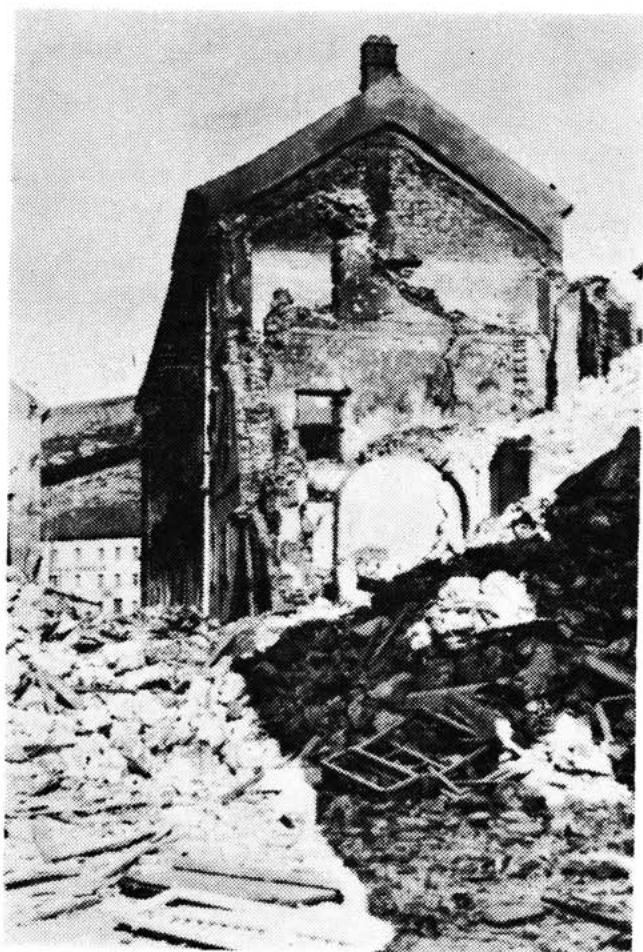

*Sl. 59 — Ruševine crkve sv. Franje, mauzoleja i posljednjeg počivališta slav-
nih Senjskih uskoka*

Evo izvatka iz Ratnog dnevnika Konjhodžića:

»Pošto sam obišao čitavo Primorje i otoke, stigao sam iz Crikvenice u Senj da bih se prebacio dalje u Otočac, u redakciju »Vjesnika«. Na periferiji Senja već su upaljeni motori kamiona natovarenih žitom. Upitao sam jednog šofera kamo vozi. Kad sam čuo da ide u Otočac, popeo sam se na vreće. Nismo se vozili ni desetak minuta, tek smo se popeli na prve uzvisine prema Vratniku, iznad grada, kad smo s jednog zavoja opazili jato »štuka«, čiju huku nismo ni čuli dok je radio motor kamiona. Štuke su u tren oka bile nad Senjom. Skočili smo s kamiona i čuli ono strašno zavijanje i gledali obrušavanje... Zatim još strašnije detonacije... Vidjeli smo Senj kao na dlanu, vidjeli smo svaki pogodak u luci, kako se ruše visoke primorske kamene zgrade, kako se zidovi odvaljuju i u dimu i prašini survavaju u uske uličice. Dizali su se visoki stupovi morske vode. Pogodeni parobrodi tonuli su. U gradu prvi požari... A što je s ljudima? Nigdje nismo ugledali

žive duše, sve se nekud skrilo ali gdje se može skriti? Svuda su padale bombe, »štuke«, po tri stizale su u talasima i obrušavale se na polusrušeni grad. Što je bilo s ljudima, s djecom, s radnicima koje smo ostavili kako iskrcavaju teret iz brodova? Što će biti ako koja bomba pogodi veliku crkvu⁶ prepunu municije? ...

Sl. 60 — Ruševine kuća na Maloj placi osebujnom senjskom trgu, stanje 1943.

6. Velika crkva koju spominje Konjhodžić jest katedrala senjske biskupije — sv. Marija. U njoj za vrijeme bombardiranja uopće nije bilo municije. Ne znam otkuda je Konjhodžić ovaj podatak uzeo. Istina je da su na katedralu pale dvije veće bombe, i to jedna koja je pogodila zadnji zid svetišta apside, koji je porušila zajedno sa starom biskupijom, i druga koja je pogodila krov nad pročeljem i pala pred ulazna vrata, zabila se u zemlju i nije eksplodirala. Ta je bomba kasnije pažljivo dignuta i kasnije izvan grada uništena. »Zahvaljujući« toj bombi, koja je pogodoila pročelje, otkrilo se njezino staro romaničko pročelje. Ovdje nam je dužnost spomenuti da nije točna tvrdnja nekih mještana da su se u veliku crkvu sv. Marije ili u crkvu sv. Franje bile sklonile grupe Židova, koji su se vraćali iz logora Kampor na Rabu. Raščišćavanjem jedne i druge crkve nisu pronađeni nikakvi skeletni ostaci koji bi to potvrdili.

Sl. 61 — Poružene i spaljene kuće na Maloj placi 1943.

U Senju uopće nije bilo vojske, avioni gusari nisu gađali određene ciljeve, već su rušili grad, stambene zgrade, ubijali ljude. Strašno smo se osjećali. Šofer mi kaže: »Vidiš, krenuli smo nekoliko trenutaka prije ove nesreće...«

»Štuke« su ostavile grad u dimu i požarima. Ništa se više nije vidjelo osim dima, prašine i vatre.

Krenuli smo prema Otočcu, gdje sam predao neke materijale redakciji i odmah sam se morao vratiti u Primorje. Trebalo je za »Vjesnik« organizirati izvlačenje jedne štamparije bilo iz Senja, ako je ostala čitava, ili iz Crikvenice. Dobio sam lire, obveznice i sva ovlaštenja ZAVNOH-a da nabavim štampariju.

Trebalo se žuriti, jer je prijetila opasnost. Nijemci su već jakim snagama nadirali prema Rijeci i Sušaku. U poruženom Senju zatekao sam strašne scene. Izvlačili su mrtve, ljudi su pretraživali ruševine i ostatke požara, a grad je bio napušten. Ljudi su pobjegli u brda.

Sl. 62 — Senjska ulica Potok poslije bombardiranja 1943.

Stamparija u Senju ostala je čitava. Međutim, u uskoj rasčišćenju ulici vidio sam da su nas pretekli drugovi iz »Naprijeda« koji su je demontirali.⁷

Vjerujem da su navodi Konjhodžića točni kada navodi da u Senju tih dana nije bilo vojske i da je većina ratne opreme već ranije odvezena u pozadinu i da nije bilo ozbiljnijih razloga za njemačko bombardiranje Senja. Do bombardiranja Senja došlo je paralelno s njemačkom ofenzivom 7. X od Sušaka prema Vinodolu i Senju, ali isto tako radi odmazde, jer je u Senju kapitulirala divizija »Murge« na čiju su vojnu pomoć Nijemci računali i za čiju se sudbinu, navodno, zanimao i sam Hitler.⁸

7. Ovdje se radi o tiskari Antić-Smetana, koja se nalazila u prizemlju rodne kuće Vjenceslava Novaka, s ulazom od Potoka. Cini mi se da ova tiskara, prema sačuvanom ugovoru od 21. XII 1943, koji su potpisali opunomoćeni predstavnici ZAVNOH-a i vlasnici Antić-Smetana nije demontirana poslije bombardiranja, kako navodi Konjhodžić, već da je ona nastavila s radom za potrebe NOV-a u istom prostoru, odakle je krajem prosinca evakuirana za Liku, za potrebe ZAVNOH-a. O tome vidi: A. Glavičić, Vlasnici zgrad u kojima su djelovale senjske tiskare XIX i XX st., Senjski zbornik VI, g. 1975. str. 145 i 146. U to vrijeme u Senju postoji i radi još jedna tiskara, a to je tiskara Ivana Nella, koja je evakuirana za potrebe NOV-a sredinom siječnja 1944. i odvezena preko Alana — Zabukovca u šumske predjele Gorskog kotara. O tome vidi: V. Antić, Senjske tiskare u NOB-u, Senjski zbornik X, 1984. str. ??

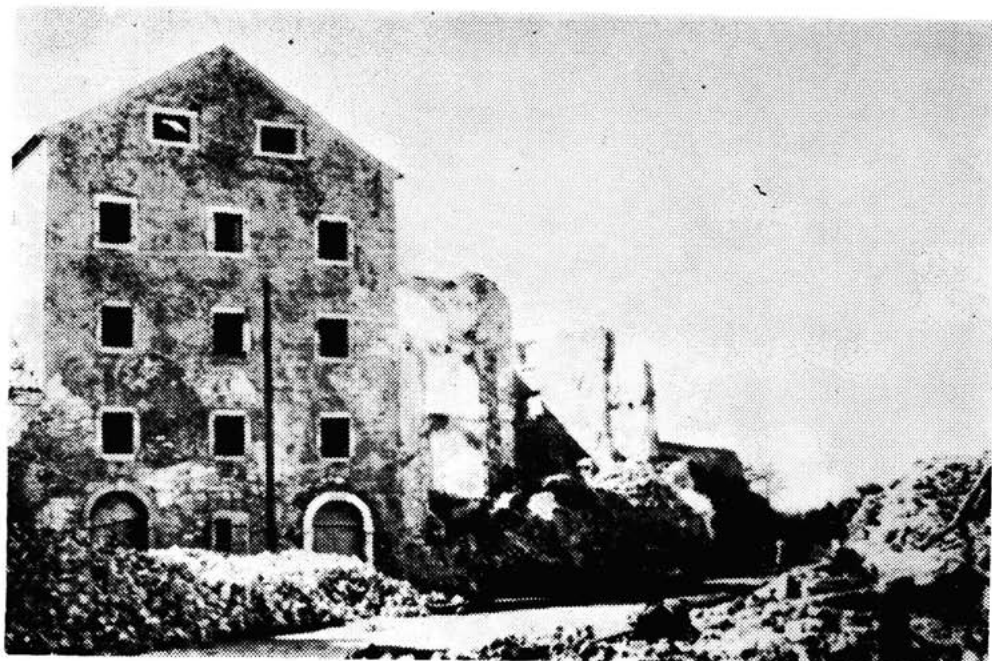
8. Već smo spomenuli pod bilješkom 2 jednu pretpostavku, prema kojoj je komanda talijanske divizije »Murge« bila u radio-vezi s Nijemcima, koji su namjeravali prodirjeti od Rijeke do Senja (najkasnije do 15. IX) i osloboditi Talijane od partizanske blokade. Zašto su Nijemci zakasnili, teško je sada odgovoriti, a da li je netko od njemačke vrhovne komande bio pozvan na odgovornost, za sada se ne zna. Ali i to može biti jedan od razloga da je kasnije došlo do bombardiranja Senja, i to u najvećem dijelu njegove najstarije jezgre. Porušeni su dijelovi grada u kojima nije bilo nikakve vojske ili ratne opreme. Prema novijim talijanskim izvorima u prilogu »Le operazioni delle unità italiane nel settembre-ottobre 1943. (48) strana stoji: skraćujem: »Pošto je divizija 'Murge' stigla u područje Rijeke krajem 14. I. 1943. pristigla je od njemačke komande naredba-nota u kojoj se tražilo od talijanske vojske (pa vjerojatno i od oficira) da kolaboracioniraju s Nijemcima ili da će u protivnom otići u internaciju u Njemačku. Vojnici su većinom prihvatili internaciju ali su na sve načine pokušali se osloboditi logora, što im je teško uspijevalo.«

Sl. 63 — Stravičan pogled u unutrašnjost katedrale sv. Marije kroz porušeno krovšte nakon bombardiranja 1943.

Prema sjećanju nekih građana uoči bombardiranja Senja, 7. X dopodne, njemački zrakoplov bacao je nad Senjom letke, koji su bili posve propagandnog karaktera sa ciljem da izazovu demoralizaciju pa i strah među stanovništvom. Zahvaljujući psihozi izazvanoj letkom, vjerojatno je i partizanska veza obavijestila o njemačkom prodoru od Rijeke, pa je veći dio građana na vrijeme izašao izvan zidina — na periferiju Senja, pa su time i ljudske žrtve smanjene.

Rezultat preciznog njemačkog bombardiranja Senja 7. i 8. X bio je: 30 poginulih građana i oko 22 stranca, osobe koje su se tada zatekle u Senju,

Sl. 64 — Ruševine starih baroknih magazina na obali, uz cestu prema šetalištu Art 1943.

i to najviše u luci. Evidentirano je da je tom prigodom bilo oko šezdesetak teže i lakše ranjenih građana.⁹ Čini nam se da je jedan od glavnih ciljeva bombardiranja Senja bilo uništenje jedne veće skupine manjih i većih trgovačkih i ratnih brodova NOV-a koji su se našli na području Hrvatskog primorja. Većina tih brodova nije imala protuavionsku obranu a nitko nije niti očekivao napad, pa su Nijemci bez poteškoća potopili veći dio tih plov-

9. Podaci o broju poginulih i ranjenih dobiveni su od Pave Biondića, komandira Dobrovoljnog vatrogasnog društva civilne zaštite u Senju za vrijeme rata, koji je vodio određenu evidenciju, koja se posebno, za razdoblje 1943—1945. čuva u arhivi DVD Senj. Za vrijeme njemačkog bombardiranja Senja 7. i 8. X 1943. u Senju je bilo dosta poginulih i ranjenih, kako građana tako i onih koji su se privremeno našli u Senju, kao borci ili mornari na brodovima u luci.

Prema sjećanju Pave Biondića tadašnjeg komandira DVD Senj i civilne zaštite, Sandre Lončarić, Rozalije Biondić, Hele S.-Pavičić, Katice Martulaš-Gare te knjige umrlih grada Senja (1943), navodim abecednim redom građane koji su tih dana izgubili živote ili naknadno umrli od zadobivenih rana:

BACIĆ (r. Nekić) Marija, BACIĆ Juraj (učenik), BABIĆ Marijan, BARIČEVIĆ (r. Tomljanović) Marija, BERTOSSA Guerrino — mornar, BIONDIĆ Jure, BUTORAC Marijan, BENZIA Katarina, CEPERIC Mihovil, DUNDOVIC (r. Bilović) Roža, DUNDOVIC Hela (kći), DIZDAR Marija, DUJINIC Anđelo, pom. kapetan, GLAVAS Stjepan, GRABAR Jakov, HEBDA (r. Sojat) Anđelka, HEBDA Milan (sin), HEBDA Ante (sin), JURISIC Dragutin, partizan, KORIC Mate, pom. strojar, KOSINA Pavle, KOSINA Neda (kći), LONČARIĆ Ivan, MIKULIĆ Stanko, MIRKOVIC Anton, MASIĆ Josip, pom. kapetan, MATASIĆ Stevo, NEKIĆ Roža, ORLIĆ Ilija, partizan, NEL Ružica, PILEPIĆ Juraj, MUDROVČIĆ Kate, PAJKURIC Marijan, pom. kapetan, PRPIĆ Andrija, PRPIĆ Marica, prof., PRPIĆ Ivka, PRPIĆ Dragica, RONCEVIC (r. Rožić) Ivanka, ROGIĆ Ivan, mornar, ROSIĆ Anton, mesar, SVAŠT (r. Lenac) Milka, SOJAT Milan (učenik), VRBAN Milka iz Cesarice, TOMLJANOVIĆ Danica, Podbilo, nepoznati partizan, nepoznati muškarac, nepoznato lice, nepoznat muškarac, nepoznat muškarac.

Mole se čitaoci Zbornika da nam jave imena poginulih osoba 7. i 8. IX koja nisu na ovome spisku, kako bi mogli dopuniti listu.

nih jedinica, i to u Puntu na Rabu, u Cresu, Starigradu (senjskom) a osobito u Senju. Prema istraživanjima K. Pribilovića tih dana u senjskoj luci potopljen je parobrod »Istra« te dva motorna jedrenjaka i jedan manji brodić. Oštećeni su parobrodi: »Cetina«, »Slavija« i »Cres« a također i »Lav«, koji je isplovio iz Senjske luke, ali ga je kapetan, da ga spasi, nasukao u uvali Spasovac.¹⁰

Dana 9. X Nijemci su na senjskom području nastavili bombardiranje, pa su tom prilikom u luci Donji Starigrad potopili parobrod »Senj«.

Ljudske žrtve, a isto tako lakše i teže ranjeni u bombardiranju Senja nisu nikada u cijelosti točno evidentirani.¹¹ Ali, činjenica je da je Senj, grad-spomenik i simbol hrvatske kulture i pismenosti gotovo srušen sa zemljom. To je, sudeći po svemu, najveća katastrofa koja je zadesila ovaj grad od njegova postojanja.

Prema nekim procjenama iz toga vremena¹² do temelja je porušeno gotovo 50% grada, a preostale kuće i gospodarske zgrade, komunalni i industrijski objekti većinom su lakše i teže oštećeni. Tek oko 25% zgrada moglo se je koristiti za smještaj, a kada njemačkim bombardiranjima dodamo i ona druga iz 1944/45. te miniranje senjske luke i pojedinih objekata pri povlačenju Nijemaca 8/9. travnja 1945. zato možemo reći da je (uz SlavonSKI Brod i Zadar) Senj bio najrazoreniji grad u Hrvatskoj.

Prema redoslijedu navode se najvažnije gospodarske i stambene zgrade, uredi i crkve, spomenici i druge znamenitosti koje su stradale za vrijeme ovih bombardiranja: kula Sabac i uz nju mlin i tvornica tijesta, vlasništvo braće Modrić, kompleks magazina uz Kolan — do palače Ježić — »Žižula«, carski ili solni magazini na obali, skladište iz XVIII st., veliki magazin »Suzana« i okolne kuće, palača Ožegović — rezidencija senjskih biskupa (s južne strane magazina »Suzana«), magazin »Lav« — stara pivovara na Staroj cesti, magazin Krajačevih na Staroj cesti (na mjestu stanice javne sigurnosti), magazin »Artiljerijska oružana« iz XIX st. na Staroj cesti te zgrada »Sokolana«, kula Lipica, garaža i kuća Zudenigo na S. cesti, Krajačev magazin sa sjeverne strane ubožnice — stari špital, tvornica duhana (današnja »Neda«) njen istočni dio, zgrade ex svratište »Zvijezda« — »Štela«, na mjestu današnje Osn. škole »S. St. Kranjčević«, palača Carina — kurija prepošta Senjskog kaptola na Cimiteru, župni dvor-zgrada stare senjske biskupije s južne strane katedrale, katedrala senjske biskupije na Cimiteru, bivša crkva sv. Marije Magdalene — kuća Rupčić-Vrhovac, crkva sv. Franje s dijelom samostana — uskočki panteon — danas zgrada SO Senj, uprava gradske policije — zatvor — katastar na Maloj placi, ženska stručna škola i Državna osnovna škola te šegrtska škola, današnji Centar usmjerenog obrazovanja

10. Kazimir Pribilović, Pomorski saobraćaj u Hrvatskom primorju od osnivanja II. POS-a do kraja 1943, Senjski zbornik V, 1973. str. 359—360.

11. Za vrijeme ovih njemačkih bombardiranja 7. i 8. u Senju je poginulo preko 20 osoba, koje su se u to vrijeme našle na brodovima u luci, radeći na utovaru i istovaru raznog materijala. Najviše ih je poginulo na obali i u Carskim magazinima, kuda su se sklonili. Koliko je stvarno poginulo ljudi, neće se nikada saznati.

12. Veličinu štete koja je učinjena za vrijeme 1. i 2. bombardiranja Senja pokušao je izraditi tada Pavao Biondić, međutim ta je procjena nevažna, jer je obračunata u kunama, čija vrijednost nije bila skoro nikakva. Ako bismo htjeli danas dobiti te podatke, onda bismo trebali snimiti objekte, ići od jednog do drugog i izračunati koliko bi to iznosilo

Sl. 65 — Porušeni i spaljeni stari »Carski magazini« na senjskoj obali 1943.

na Maloj placu, stara zgrada senjske gimnazije na Zgonu, kompleks zgrada na Maloj placu — Trg žrtava fašizma, kompleks zgrada na Zgonu: stari Špital, »Slavija« u ulici Ante Gržina, kompleks zgrada Široke kuntrade.

Uz navedene objekte još je ostao jedan broj kuća na prostoru Malih vrata, Križa, Gorice pa i izvan zidina uz Staru cestu ili Škver, koje su bile porušene ili teško oštećene.

Ovim bombardiranjem uništena je teško stečena i postavljena električna rasvjeta po gradu te telefonske linije, teško je oštećena gradska kanalizacija i sistem gradskog vodovoda. Oštećeni su gradski pločnici i u ono vrijeme lijepo uređena gradska šetališta: Alej, Art i Nehaj. Isto tako, na pojedinim mjestima teško je oštećena operativna obala i neke glavne senjske rive. Poslije rata pokušala se procijeniti šteta od bombardiranja, miniranja, rušenja i požara, ali ona nikada nije u cijelosti i točno izvršena. U tu cijenu ne mogu se obračunati određene spomeničke vrijednosti koje nikakav novac ne može naplatiti. Danas ta šteta po prilici iznosi preko tisuću milijardi starih dinara i tu je štetu sam Senj gotovo u cijelosti nadoknadio.

Ta ratna razaranja u poslijeratnoj su izgradnji predstavljala posebnu teškoću u obnovi grada, a da ne govorimo o razvitku industrije. Te teškoće još i danas osjećamo.

Poslije tog njemačkog bombardiranja, uz velike napore narodne vlasti uspio se normalizirati život, ali je bilo nemoguće obnoviti privredu i zaposliti velik broj radne snage, osobito više od 300 žena — radnica bivše tvor-

nice duhana. Poseban problem predstavljala je nestašica hrane i industrijske robe, jer je senjska okolica gorovita i neplodna. Svaki promet Senja s unutrašnjošću paraliziran je a isto tako bio je otežan i ograničen i po moru. Sve školske zgrade s inventarom bile su uništene, pa je to dovodilo do prekida nastave i poteškoća u odgoju i obrazovanju. Poteškoća se osjećala posebno u trgovini, koja je skoro u cijelosti propala. Obnovu grada od 1943—1945. sprečavao je nedostatak građevnog materijala: cementa, opeke, greda, dasaka, vapna itd. Ta poteškoća bila je pogotovo naglašena jer se ponovno očekivalo njemačko bombardiranje, a isto tako i okupacija slobodnog teritorija od Novog prema Karlobagu.

Ovo je kratka informacija o bombardiranju i razaranju Senja i uništenju njegove privrede. To zahtijeva posebnu studiju, ali ostaje činjenica koja se ne može mimoići da je Senj u ratu, 1943—1945. kroz bombardiranje i sve strahote koje je prošao, platio krvavi danak dok je došao do slobode 9. travnja 1945.

Ante Glavičić, prof., Senj, Gradski muzej

Zusammenfassung

DIE BOMBARDIERUNG DER STADT SENJ AM 7. UND 8. OCTOBER 1943

Mit der italienischen Kapitulation am 8. 9. 1943 wurde das ganze Kroatische Küstenland befreit, aber in Senj behielt sich noch immer die italienische Division »Murge«. Der Divisionskommandant wollte die Kapitulation nicht annehmen und darum kam zu einem heftigen Kampf. Als starke Partisanenkräfte die Stadt Senj umkreisten, musste die italienische Division kapitulieren, weil sie keinen anderen Weg finden konnte. Dann wurde den Italienern eine Menge Waffen, Kriegsrüstung und Nahrung abgenommen. Wegen seiner geographischen Lage entstand Senj zu einem fast bedeutsamsten Partisanenhafen am Meer und zu einem Verkehrspunkt, verbindendem das Hinterland mit dem adriatischen Meer. In Senj befand sich zu dieser Zeit eine Zahl von Handelschiffen und Kriegsrüstung und eben darum wurde Senj am 7. und 8. October 1943 bombardiert. Bei dieser Bombardierung starben viele Leute und viele wurden verletzt. Die Stadt Senj, das Denkmal der Kultur, die Pflanzstätte der kroatischen Kultur, wurde mehr als 50% zerstört. Trotz der Zerstörung und der versenkten Schiffe wurde Senj weiterhin ein wichtiger Seepunkt.